

Hanna Batorowska

Trzy konferencje "E-learning wyzwaniem dla bibliotek", Elbląg - Warszawa - Częstochowa (2009-2011) - trzy lata kształtowania świadomości potrzeby nowoczesnego spojrzenia na bibliotekę

Bibliotheca Nostra : śląski kwartalnik naukowy 4/4, 98-105

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

SPRAWOZDANIA

HANNA BATOROWSKA
*Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie*

TRZY KONFERENCJE E-LEARNING WYZWANIEM DLA BIBLIOTEK ELBLĄG – WARSZAWA – CZĘSTOCHOWA (2009-2011) – TRZY LATA KSZTAŁTOWANIA ŚWIADOMOŚCI POTRZEBY NOWOCZESNEGO SPOJRZENIA NA BIBLIOTEKĘ

Ogłoszenie przez Komisję Europejską 2009 roku Europejskim Rokiem Kreatywności i Innowacji, zaowocowało organizacją wielu konferencji, konkursów, warsztatów, imprez edukacyjnych, na których dyskutowano o roli kreatywności i innowacji w szkole i zachęcano nauczycieli do szukania nowego podejścia do problemu nauczania i uczenia się. Rok ten obchodzony był pod hasłem „Wyobraźnia - Kreatywność – Innowacje”. Osobą przewodzącą inicjatywie Roku Kreatywności i Innowacji była Maruja Gutierrez-Diaz z centrum edukacyjno-kulturalnego DG Education and Culture w Brukseli. Definiowała ona kreatywność jako „zadanie wymagające wyobraźni do swojego przeprowadzenia, w wyniku którego powstają oryginalne i cenne rezultaty, głównie wartości kulturowe i osobiste”. Eksponowała zadania, które z jednej strony wiążą się z debatą polityczną, a z drugiej z procesami komunikacyjnymi, dzięki którym wzrasta świadomość znaczenia kreatywności i innowacji. Przedsięwzięcia poświęcone komunikacji dotyczą przede wszystkim multimediiów, kultury i e-learningu.

Interesującą inicjatywą w Europejskim Roku Kreatywności i Innowacji była pierwsza Ogólnopolska Konferencja *E-learning wyzwaniem dla biblio-*

tek adresowana do szerokiego grona nauczycieli bibliotekarzy, bibliotekarzy i pracowników naukowych związanych z bibliotekoznawstwem. Twórcą pomysłu był Ośrodek Edukacji Informatycznej i Zastosowań Komputerów w Warszawie (OELiZK) z przewodniczącą rady programowej i organizacyjnej mgr Bożeną Boryczką. Współorganizatorami zorganizowanej w Elblągu w dniach 23-24 września 2009 roku konferencji było Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich, Warmińsko-Mazurska Biblioteka Pedagogiczna im. Karola Wojtyły w Elblągu, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Elblągu. Patronat naukowy nad konferencją objął Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

Celem konferencji była promocja e-learningu, jako nowoczesnej formy nauczania i uczenia się bibliotekarzy w epoce społeczeństwa informacyjnego, omówienie stopnia wykorzystania nauczania zdalnego w procesie kształcenia przyszłych kadr bibliotekarskich oraz doskonalenia bibliotekarzy, prezentacja platformy zdalnego nauczania, jako miejsca wymiany doświadczeń i współpracy dla bibliotekarzy oraz jako narzędzia umożliwiającego wzbogacenie i rozszerzenie oferty usług bibliotecznych dostosowanej do potrzeb społeczeństwa informacyjnego (kursy, materiały do lekcji bibliotecznych), omówienie najpopularniejszych rozwiązań e-learningowych, prezentacja najpopularniejszych komercyjnych i open-source platform e-learningowych, prezentacja wybranej platformy e-learningowej (Moodle) oraz przedstawienie jej możliwości, specyfiki i technicznych możliwości, prezentacja praktycznego wykorzystania platform e-learningowych (przykłady dobrej praktyki).

Konferencji towarzyszyły warsztaty komputerowe mające na celu przygotowanie uczestników do korzystania i samodzielnego tworzenia kursów zdalnych na platformie e-learningowej. Warsztaty umożliwiające zapoznanie się z możliwościami i sposobem obsługi platformy Moodle, w ocenie uczestników konferencji, odpowiadały na zróżnicowane zapotrzebowanie. Wielość (a często też i rozbieżność) oczekiwań i potrzeb wynikała ze zróżnicowania uczestników. Reprezentowali oni różne instytucje (szkoły, uniwersytety, ośrodki doskonalenia, biblioteki wszelkiego typu), zajmowali w nich różne stanowiska (naukowe, dydaktyczne, biblioteczne), a ponadto posiadali pewne własne doświadczenia wyniesione z pracy na platformach e-learningowych. Część uczestników spodziewała się zaznajomić z możliwościami jakie stwarza platforma Moodle w obszarze dydaktyki, szczególnie podczas realizacji szkoleń dla nauczycieli, uczniów i bibliotekarzy. Pozostałą grupę, głównie pracowników bibliotek, interesowało głównie zastosowanie platformy w pracy z użytkownikiem informacji i z czytelnikiem. Chociaż oczekiwania były odmienne, każdy uczestnik warsztatów znalazł dla siebie coś interesującego. Efektem udziału w warsztatach było przełamanie barier związanych ze stosowaniem nowych narzędzi technologicznych, które okazały się niezwykle przyjazne i atrakcyjne. Przejrzysty interfejs platformy ułatwił szybką orientację w systemie. Natomiast przygotowane przez instruktorów zadania dla uczestników warsz-

tatów były tak skonstruowane, że pozwoliły nie tylko na szybkie wykonanie zadania, ale inspirowały do dokonywania modyfikacji i dostosowywania ich do własnych potrzeb. Bezstresowe prowadzenie warsztatów i swobodna atmosfera panująca wśród uczestników kursów sprzyjała szybkiemu przyswajaniu zasad funkcjonowania platformy. Szczególnie doceniona została przez uczestników możliwość dostępu do platformy po zakończeniu szkolenia. Pozwoliło to na wykonanie kolejnych zadań, które każdy uczestnik mógł zrealizować we własnym zakresie w domu.

Warsztaty poprzedzone były obradami i dyskusjami prowadzonymi przez uczestników i prelegentów. Sesję poświęconą *E-learningowi w teorii* poprowadziła dr Hanna Batorowska, a w sesji na temat *E-learning w kształceniu i doskonaleniu nauczycieli* moderowanej przez prof. dr hab. Bogumiłę Staniów wystąpiła dr Barbara Kamińska-Czubała z referatem wprowadzającym w problematykę. W sesji prowadzonej przez dr Aleksandra Radwańskiego *E-learning w praktyce* przedstawione zostały referaty wprowadzające uczestników do zagadnień poruszanych w kolejnym dniu konferencji podczas warsztatów w pracowniach komputerowych.

Ponieważ zainteresowanie tematem było ogromne, organizatorzy zdecydowali się na przygotowanie kolejnej konferencji, przyjmując dla niej podobną formułę. Druga Ogólnopolska Konferencja *E-learning wyzwaniem dla bibliotek* odbyła się w dniach 14-15 września 2010 roku w Warszawie, w gmachu Biblioteki Narodowej. Organizatorami warszawskiego spotkania bibliotekarzy różnych typów bibliotek z teoretykami i wykładowcami było Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich oraz Ośrodki Edukacji Informatycznej i Zastosowań Komputerów w Warszawie. Patronat naukowy, podobnie jak podczas pierwszej konferencji, objął Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie.

Referaty z obu konferencji opublikowano w serii *Propozycje i Materiały* Wydawnictwa SBP, w tomach zatytułowanych: *E-learning wyzwaniem dla bibliotek* (2009, nr 79) oraz *E-learning nowe aspekty* (2011, nr 80). Materiały z drugiej konferencji zaprezentowane zostały w trzech grupach problemowych, zgodnych z nazwami bloków tematycznych prowadzonych podczas konferencji przez prof. dr hab. Bogumiłę Staniów, dr hab. Hannę Batorowską i dr Barbarę Kamińską-Czubałą, tj.: *E-learning – teoria, dydak-*

tyka, metodyka, Metody, techniki i narzędzia e-learningu, E-learning – przykłady dobrej praktyki. Inspirujące wystąpienia, szczególnie w odniesieniu do konkretnych przedsięwzięć w zakresie szkoleń e-learningowych realizowanych przez polskie ośrodki edukacyjno-oświatowe wskazują, że środowisko bibliotekarskie jest otwarte na nowe technologie i dostrzega konieczność podejmowania działań innowacyjnych.

Problematyka wystąpień przedstawionych w sesji *E-learning – teoria, dydaktyka, metodyka* dotyczyła jakości w e-edukacji, ze szczególnym naciskiem na analizę potrzeb uczestników szkoleń e-learningowych i wynikających z nich wymogów stawianych autorom i realizatorom kursów tego typu. Referenci proponowali aby proces opracowania e-szkolenia traktować jako typowy cykl produkcyjny, w którym wszystkie etapy, czyli analiza – projekt – produkcja – wdrożenie – ewaluacja, są jednakowo ważne dla przygotowania pełnowartościowych materiałów edukacyjnych. Udowodniano, że w e-learningu kursy i składające się na nie zasoby stale ewoluują a e-szkolenia wymagają niekończącej się pracy i nakładów. Liczy się także coraz szybszy dostęp do łatwo modyfikowalnych zasobów informacji, co wymaga wykorzystywania zaawansowanych rozwiązań technologicznych. Zwracano także uwagę na jakość przygotowania szkoleń e-learningowych w kontekście nauczania osób niepełnosprawnych. Wskazywano na konieczność ich adaptacji do możliwości percepcji, jakimi dysponują osoby słabowidzące lub niewidome, co wymaga opracowywania materiałów i stron internetowych zgodnie z zasadami Web Content Accessibility Guidelines i przestrzegania standardów umożliwiających dostęp do Internetu osobom z dysfunkcjami wzroku. Podczas konferencji analizowano także metody, techniki i narzędzia wykorzystywane w e-learningu. Zauważono konieczność redefinicji biblioteki, aby móc jej ofertę dla użytkowników łączyć z procesem kierowania i wspierania wirtualnego, a także z budowaniem sieciowej wspólnoty społeczności czytelników. W tym celu zaproponowano wykorzystanie powszechnych i bezpłatnie dostępnych narzędzi i serwisów, aby wśród cyfrowych tubylców podtrzymać kulturę czytania, która nie musi być oparta na dokumentach papierowych. Natomiast cyfrowi imigranci winni wspierać swoim doświadczeniem cyfrowych tubylców i wykorzystywać w tym procesie nowoczesne metody nauczania dobierając równocześnie odpowiednie narzędzia technologii informacyjno-komunikacyjnych. Uwagę koncentrowano także na narzędziach Web 2.0 przydatnych w szeroko pojętym e-learningu i konieczności przygotowania obu grup do krytycznego i racjonalnego korzystania z mediów. Dlatego zalecano edukatorom i bibliotekarzom ciągłe śledzenie najnowszych trendów w technologii Web 2.0 i stosowanie ich w edukacji oraz działalności biblioteczno-informacyjnej. Przeświadczenie o konieczności przygotowania zarówno nauczycieli i bibliotekarzy jak i uczniów i czytelników do samodzielnej pracy z informacją jest niezbędne, aby osiągnąć sukces w procesie zdobywania wiedzy. Zadanie kształtowania kultury informacyj-

nej społeczności powinno być integralną częścią wszystkich programów edukacyjnych i wynikać z polityki informacyjnej państwa. Uczestnicy konferencji zapoznani zostali także z działaniami podejmowanymi przez Section of Information Literacy IFLA związanymi z realizacją projektu InfoLit Global. Celem projektu było stworzenie mechanizmów dystrybucji informacji o różnorodnych światowych przedsięwzięciach w zakresie *information literacy*.

Trzeci blok problemowy konferencji nawiązywał do przykładów dobrej praktyki w e-learningu referowanych przez pracowników Uniwersyteckiego Centrum Zdalnego Nauczania i Kursów Otwartych UMCS w Lublinie, Centrum Zdalnego Nauczania UJ, Centrum Edukacji Nauczycieli w Białymstoku, Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Głównej Politechniki Białostockiej oraz bibliotek pedagogicznych w Ciechanowie i Lublinie, a także bibliotek publicznych w Gdańsku i w Poznaniu. Opisano ciekawą inicjatywę związaną ze szkoleniem z przysposobienia bibliotecznego oraz interaktywny sposób prezentacji biblioteki w SecondLife. Omówiono koncepcję szkolenia bibliotecznego realizowanego przez Bibliotekę Politechniki Białostockiej, podzielono się doświadczeniami z e-learningiem w zakresie kształcenia bibliografów oraz spostrzeżeniami z pracy nad poradnikiem e-learningowym *Biblioteka Jagiellońska dla początkujących* i zastosowaniem platformy Moodle w pracy z czytelnikami Biblioteki Pedagogicznej w Ciechanowie. Nie zabrakło też wystąpień nawiązujących do doświadczeń zagranicznych w zakresie szkoleń online realizowanych w Szwecji. W konkluzji stwierdzono, że małe wykorzystanie tego typu szkoleń w szkołach podstawowych wynika z niedostatecznej motywacji nauczycieli a zbyt rozbudowana oferta kursów utrudnia określenie ich przydatność w procesie edukacyjnym.

Przedstawione podczas obu konferencji problemy zainspirowały kolejnych autorów, którzy przyjechali na trzecią z kolei edycję Konferencji *E-learning wyzwaniem dla bibliotek*, która odbyła się w dniach 11-12 października w Regionalnym Ośrodku Doskonalenia Nauczycieli „WOM” w Częstochowie. Adresowana była do bibliotekarzy z bibliotek szkolnych, pedagogicznych, publicznych, akademickich, pracowników dydaktycznych uczelni kształcących w zakresie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, pracowników naukowych związanych z bibliotekoznawstwem, nauczycieli konsultantów z ośrodków doskonalenia, metodyków oraz wszystkich zainteresowanych

tematyką e-learningu. Zauważono, że środowisko bibliotekarzy coraz częściej stara się wykorzystywać w pracy zawodowej możliwości, jakie niesie w sobie e-edukacja. Pragnie też dzielić się doświadczeniem, ukazując z jednej strony przykłady bibliotek, które podejmują ciekawe inicjatywy, z drugiej zaś dzieląc się wiedzą na temat technik i metod korzystania z platform e-learningowych oraz aplikacji wspomagających uczenie się online, w szczególności tzw. aplikacji społecznościowych, określanymi mianem Web 2.0.

Organizatorem częstochowskiego spotkania bibliotekarzy z praktykami, teoretykami i wykładowcami był pomysłodawca tego cyklu konferencji, czyli Ośrodek Edukacji Informatycznej i Zastosowań Komputerów w Warszawie (OEIIZK) w osobie mgr Bożeny Boryczki oraz Publiczna Biblioteka Pedagogiczna w Częstochowie, a także Agencja SUKURS, wydawca miesięcznika „Biblioteka w Szkole”. Patronat naukowy objął Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Pokłosiem tej konferencji było wydanie przez Wydawnictwo SUKURS tomu z wystąpieniami uczestników pt.: *E-learning w bibliotekach. Materiały z ogólnopolskiej konferencji „E-learning wyzwaniem dla bibliotek”* (2012). Znalazły się w nim referaty wygłoszone zarówno przez pracowników naukowych wyższych uczelni jak i dydaktyków z ośrodków prowadzących szkolenia dla bibliotekarzy, pracowników bibliotek publicznych i naukowych oraz przedstawicieli wydawnictw naukowych. Tom ma charakter informacyjno-praktyczny i objął zagadnienia nauczania online w trzech grupach tematycznych: przegląd i charakterystyka platform e-learningowych oraz narzędzi e-learningu do opracowania multimedialnych i interaktywnych materiałów dydaktycznych; opis wybranych szkoleń e-learningowych; e-learning w kontekście jakości usług szkoleniowych, tworzenia systemu motywacyjnego dla uczestników kursów modelu uczenia się. Obszar zainteresowań referentów nie uległ zmianom i analogicznie do lat ubiegłych koncentrował się wokół teorii, dydaktyki, metodyki, metodologii, techniki, narzędzi oraz przykładów dobrej praktyki w e-learningu.

Referaty z pierwszej grupy tematycznej poświęcone zostały omówieniu platform e-learningowych oraz narzędzi e-learningu, głównie narzędzia do opracowania multimedialnych i interaktywnych materiałów dydaktycznych. Zastosowanie technologii informacyjnej w edukacji zdalnej opisane zostało głównie przez pracowników RODN „WOM” w Częstochowie, warszawskiego oddziału firmy MOL sp. z o.o., Wydawnictwa Naukowego PWN S.A, Warmińsko-Mazurskiej Biblioteki Pedagogicznej w Elblągu. Dokonano przeglądu platform e-learningowych (Moodle, Claroline, Olat, Ilias) i serwisów społecznościowych (Edmodo, PeLP, Skype in the Classroom, LeMill) zwracając uwagę na kryteria ich oceny dla potrzeb edukacyjnych. Scharakteryzowano także narzędzia Web 2.0 mające zastosowanie w e-edukacji, dzieląc je na narzędzia wymiany i współdzielenia plików oraz hiperłączy; narzędzia współdzielenia dokumentów online; blogi i mikroblogi; wiki; Mind Mapping online. Aplikacje przydatne w opracowywaniu materiałów dydaktycznych dla potrzeb kursów

zdalnych zostały przedstawione w kontekście czterech modeli strukturalnych stosowanych w prezentacji treści dydaktycznych w kursach e-learningowych. Korzystając z różnorodnych narzędzi do tworzenia multimedialnych i interaktywnych materiałów szkoleniowych, zwrócono uwagę na architekturę prezentowanej w e-kursach informacji i jej wpływ na percepcję treści przez uczestników szkolenia. Wykorzystywanie narzędzi Web 2.0 w działalności informacyjno-dydaktycznej bibliotek przedstawiono w kontekście nowoczesnych katalogów online, takich jak Axiell Arena i szkoleń bibliotecznych. Poruszono bardzo ważki problem przydatności katalogów OPAC dla użytkowników informacji z pokolenia cyfrowych tubylców – stwierdzono, że nigdy nie rozpoczynają oni wyszukiwania informacji od katalogów bibliotecznych. Katalogi te określono jako oddalone od sensu swojego istnienia, czyli od udostępniania informacji. Za narzędzie przydatne dla uczących się w systemie zdalnym uznano serwis ibuk.pl oferujący dostęp do różnorodnej literatury w formie elektronicznej. Określono go jako największą na polskim rynku komercyjną czytelną internetową podręczników akademickich i publikacji naukowych umożliwiającą efektywne kształcenie, nie tylko poprzez zapewnienie dostępu do pełnych tekstów i ich wydruk, ale też poprzez wgląd do statystyk serwisu mówiących o aktywności czytelniczej klientów.

Kolejną grupę tematyczną referatów stanowiły wystąpienia opisujące wybrane szkolenia e-learningowe. Przykłady dobrej praktyki w e-edukacji prezentowali pracownicy IBiIN UŚ w Katowicach, Biblioteki Głównej AGH w Krakowie oraz Publicznej Biblioteki Pedagogicznej Regionalnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli „WOM” w Częstochowie. Opisano autorską inicjatywę związaną ze szkoleniem na platformie Moodle z zakresu edukacji czytelniczej i medialnej w bibliotece szkolnej. Kurs zrealizowany był metodą *blended learning* i rozpropagowany pod nazwą *Biblioteka źródłem informacji*. Przedstawiono doświadczenia z e-learningiem w zakresie kształcenia początkujących użytkowników biblioteki AGH w ramach kursu pt.: *Pierwsze kroki w Bibliotece Głównej AGH* oraz strukturę dwóch kursów opracowanych przez zespół pracowników Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, IINiB Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu i Centrum Otwartej i Multimedialnej Edukacji Uniwersytetu Warszawskiego, tj. kursu BIBWEB oraz kursu Login: BIBLIOTEKA. Omówiono również ofertę szkoleń online dla bibliotekarzy realizowanych przez takie instytucje jak wspomniany już Regionalny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli „WOM” w Częstochowie, Centrum Edukacji Nauczycieli w Białymstoku, Instytut Kształcenia Nauczycieli „Progres” w Krakowie, Dolnośląska Biblioteka Pedagogiczna we Wrocławiu, Biblioteka Pedagogiczna w Ciechanowie, Warmińsko-Mazurska Biblioteka Pedagogiczna w Elblągu, Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Bielsku-Białej. W konkluzji stwierdzono, że pomimo oczywistych zalet dostępnych w sieci kursów e-learningowych dla bibliotekarzy, brak jest kursów realizowanych w ramach dużych, ogólnokrajowych przedsięwzięć współtworzonych przez przedsta-

wicieli placówek akademickich odpowiedzialnych za kształcenie bibliotekoznawców, podobnych do kursu BIBWEB, oraz kursów kwalifikacyjnych. Dostępne kursy pełnią najczęściej funkcję pomocy dydaktycznej (kursy samouczki) wspierającej tradycyjne szkolenie. Często ich zawartość jest nieprze-myślana i przypadkowa. Dlatego apelowano o jakość szkoleń online. Wykorzystanie e-learningu nie może być bowiem celem samym w sobie, nie może też służyć realizacji zadań, które są nieatrakcyjne, np. tradycyjne szkolenia z zakresu przysposobienia bibliotecznego. Gdy jego wykorzystanie zostanie sprowadzone wyłącznie do kursów samouczków, przyniesie więcej szkody, niż pożytku. Takie podejście, według dr Marii Zając z Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie przyczynia się do utrwalania stereotypu, że e-learning jest po to, aby „załatwiać nim sprawy niechciane i mało ważne”. Przestrzega zatem przed utratą szansy na zaistnienie biblioteki, jako miejsca fascynujących odkryć i rzeczywistego uczenia się przez całe życie.

Znajomość platform e-learningowych, kursów jakie są na nich dostępne i narzędzi do tworzenia szkoleń online jest ważna ale spojrzenie na e-learning w kontekście jakości usług szkoleniowych, tworzenia systemu motywacyjnego dla uczestników kursów, wyboru modelu uczenia się umożliwiło uczestnikom konferencji *E-learning wyzwaniem dla bibliotek* szersze spojrzenie na zagadnienie e-edukacji. Zwrócono uwagę na wymogi stawiane autorom i realizatorom kursów tego typu oraz na wagę działań motywujących uczestników e-szkoleń do samokształcenia. Nawiązano także do modeli uczenia się w epoce cyfrowej, zwracając uwagę na konstruktywizm i konektywizm oraz na konsekwencje wynikające z przyjęcia obranej teorii uczenia się. Wystąpienia na ten temat sprowokowały dyskusję nad znaczeniem uczenia się i nauczania opartego na konektywizmie, w którym zakłada się, że zasoby wiedzy powinny znajdować się poza człowiekiem, np. w bazach danych, portalach i serwisach internetowych a on sam ma do nich nieograniczony dostęp za pośrednictwem technologii informacyjno-komunikacyjnych. Uczenie się postrzegane jest przez konektywistów jako ciągły proces łączenia się z nowymi źródłami informacji, niezbędnymi człowiekowi do wykonywania różnych zadań, a sama czynność łączenia się staje się ważniejsza niż wiedza, jaką aktualnie dysponuje człowiek. W tym kontekście zwrócono uwagę na postawy nauczycieli wobec nowych technologii w edukacji.

Podsumowując, należy stwierdzić, że inspirujące wystąpienia referentów podczas wszystkich trzech edycji konferencji *E-learning wyzwaniem dla bibliotek*, szczególnie w odniesieniu do konkretnych przedsięwzięć w zakresie szkoleń e-learningowych realizowanych przez polskie ośrodki edukacyjno-oświatowe i przykładów dobrej praktyki wskazują, że środowisko bibliotekarskie jest otwarte na nowe technologie i dostrzega konieczność podejmowania działań innowacyjnych. Uczestnicy przedstawili wiele przykładów osiągania sukcesu przez biblioteki wykorzystujące narzędzia Web 2.0 w pracy z czytelnikami i oferujące dedykowane kursy e-learningowe.